

שיחת הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת בהעלתך תשס"ד דין וחשבון

"ויהי בנסע הארץ" - להפסיק בין פורענות לפורענות

"ויהי בנסע הארץ ויאמר משה, קומה ה' ונפצו אִבְיָיךָ וַיִּנְסוּ מִשְׁנֵאִיךָ מִפְּנֵיךָ. וַיִּגְּחֶה יְאֹמֵר, שׁוּבָה ה' רַבּוּת אֶלְפֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר י, לה-לו).

פרשה זו כתובה בתורה כשהיא מוקפת פְּשְׁתֵי נוֹיִם הפוכות, נ' הפוכה לפניו ונ' הפוכה לאחריה. מה מסמנות הנונים ההפוכות הללו? יש דעות שונות על כך בחז"ל. לפי דעה אחת, הטעם לזה הוא, כדי להורות שלא כאן היה צריך להיות מקומה של פרשה זו (שבת קטז, א). פרשה זו היתה צריכה להיות כתובה למעלה, בפרשת במדבר, בסמוך לפרשת וַיִּנְסֶע אהל מועד מחנה הלויים בתוך הַמִּחָנֶה" (במדבר ב, יז), שבה מדובר לראשונה על נסיעת אהל מועד. מדוע בכל זאת נכתבה פרשה זו כאן ולא שם? "כדי להפסיק בין פורענות לפורענות" (שבת שם; רש"י במדבר י, לה).

מהן שתי הפורענויות שפרשת "ויהי בנסע הארץ" באה להפסיק ביניהן? פורענות אחת מפורשת בכתוב: "ויהי העם כְּמִתְאַנְּנִים רַע בְּאֶזְנֵי ה', וישמע ה' ויחר אפו, ותבער במ אש ה' ותאכל בקצה המחנה". אלא שזוהי הפורענות השניה, הכתובה לאחר פרשת "ויהי בנסע". ומהי הפורענות הראשונה? היכן כתובה פורענות לפני פרשת "ויהי בנסע"? אומרת הגמרא: "ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים" (שם, לג). זוהי הפורענות הראשונה, הכתובה בסמוך לפרשת "ויהי בנסע" מלפני ה'. איזו פורענות יש כאן? אומרת הגמרא: "סרו מאחרי ה'" (שבת שם). הנסיעה של בני ישראל מהר סיני היתה בבחינה של "סרו מאחרי ה'" (להלן נראה מהי הפורענות שכלולה בפרשה זו).

אלא שיש להבין: איך אפשר להחשיב את נסיעתם של ישראל מהר סיני, כאילו סרו מאחרי ה'? הרי כל נסיעה שנסעו ישראל היתה על פי ה', כפי שמפורש בפרשה: "ולפי העלות הענן מעל האהל, ואחרי כן יסעו בני ישראל" (ט, יז). ובפרט על נסיעה זו, מהר סיני למדבר פארן, מפורש בכתוב שהיתה על פי ה', כפי שאומר משה בפרשת דברים: "ה' אלקינו דָּבַר אֵלֵינוּ בְּחֶרֶב לְאָמֵר, רַב לָכֵם שָׂקָת בְּהַר הַזֶּה, פָּנּוּ וּסְעוּ לָכֵם וּבְאֹזֶר הַר הַקָּאֲמֹרִי וְאֵל כָּל שְׁכֵנֵינוּ" (דברים א, ו-ז). אחרי חנייה של כמעט שנה למרגלות הר סיני (עי' רש"י במדבר י, יא), ההחלטה לנסוע מהר סיני לא היתה א"כ של ישראל, אלא של הקב"ה, שצוה עליהם לנסוע משם. אין לישראל ברירה שלא לנסוע. הם חייבים לנסוע, כי כך צוה עליהם ה'. ועוד, שהרי מטרת הנסיעה היא להגיע אל ארץ ישראל, "אל המקום אשר אמר ה' אתו אתן לכם" (במדבר י, כט) - כפי שאומר משה לחותנו לפני הנסיעה - ששם הוא המקום העיקרי לקיום התורה שקבלו בהר סיני. מהי אם כן הטענה על בני ישראל על כך שנסעו מהר סיני אל ארץ ישראל?

התשובה היא, שהחסרון היה בכוונת הלב של ישראל בנסיעה זו. אמנם היזמה לנסיעה היתה על פי ה', והנסיעה היא לארץ ישראל, אבל היחס הנפשי של ישראל לנסיעה זו היה "כתינוק היוצא מבית הספר שבורח לו והולך לו" (תוס' שבת שם). לא כתוב "ויסעו אל ארץ ישראל", אלא "ויסעו מהר ה'". הנסיעה שלהם היא בעיקר כדי להתרחק מהר ה'. לא חשוב לאן נוסעים, העיקר לברוח מהר ה'. ודאי לא כל ישראל חשו כך. משה, אהרן, יהושע, אלעזר ואיתמר ועוד צדיקים ודאי נסעו מהר ה' כדי להגיע אל ארץ ישראל, לא כדי לברוח מהר סיני. אבל על כלל ישראל מעידה התורה, שמטרת נסיעתם כרגע לא היתה להגיע לארץ ישראל, אלא לברוח מהר סיני, "כתינוק היוצא מבית הספר שבורח לו והולך לו... לפי שלמדו הרבה תורה בסניני" (שם). משה רבנו בא אליהם בכל יום עם "חומרות" חדשות. פה הוא אומר שבשבת אסור לעבוד, ופה הוא אומר שבשמיטה אסור לעבוד, ופה הוא אומר שבפסח אסור לאכול חמץ, ושם הוא אומר שביום הכפורים אסור לאכול בכלל... בכל יום "חומרות" חדשות!... ועל כן הם רוצים לברוח מהר סיני, כדי שמשה לא יביא עוד חומרות... "נסעו מהר סיני דרך שלשת ימים [ביום אחד!], כתינוק היוצא מבית הספר שבורח לו והולך לו" (שם). [ואולי דרשו כן גם מן הכתיב: "ויסעו מהר", אל תקרי "מהר" אלא "מהר", שנסעו במהירות, כדי לברוח מהר סיני].

"ויסעו מהר ה'" - היכן הפורענות?

ויש לשאול: היכן נענשו ישראל על החטא של "ויסעו מהר ה'"? על "ויהי העם כְּמִתְאַנְּנִים" כתוב בתורה שנענשו. "וישמע ה' ויחר אפו, ותבער במ אש ה' ותאכל בקצה המחנה". אבל על "ויסעו מהר ה'" לא מצאנו לכאורה שנענשו (אולי נזכר באיזה מקום שנענשו, אבל בעניי לא מצאתי). היכן היא אם כן ה"פורענות" שאמרו חז"ל שיש בפרשה זו? יתכן לומר, שמה שכתוב בתורה "ויסעו מהר ה'" במקום "ויסעו לארץ ישראל", זו גופא הפורענות. הדבר הזה, להיות נכתב לגנאי בתורה לדורות עולם, זה גופא עונש נורא. חז"ל הרי אמרו על עפרון (ב"ר נח, ט): "נִבְקָהְלָהּ לְהוֹן אִישׁ רַע עֵינָי, וְלֹא יָדַע כִּי תִסֵּר בְּאֶזְנוֹ" (משלי כח, כב), "נִבְקָהְלָהּ לְהוֹן אִישׁ רַע עֵינָי" - זה עפרון, שהכניס עין רעה בממונו של צדיק, וְלֹא יָדַע כִּי תִסֵּר בְּאֶזְנוֹ" - שִׁחְסְרוּתוֹ הַתּוֹרָה וְאִי, שִׁבְכַל הַפְּרָשָׁה נִכְתַּב 'עִפְרוֹן' מֵלֵא, וּבִסּוּפָה נִכְתַּב חֶסֶר - 'עִפְרוֹן' (בראשית כג, טז). [יש שציינו עוד, ש'רע עין' בגימטריא ארבע מאות, וכן 'עפרן' בגימטריא ארבע מאות. שבגלל ארבע מאות שקל כסף שנטל 'רע עין' זה מאברהם, חסרתו התורה וא"ו נוקרא 'עפרן']. עפרון מבטיח לאברהם לתת לו שדה ומערה במתנה, ולבסוף מבקש עבורם ארבע מאות שקל כסף,

ולא סתם כסף, אלא "שקלים גדולים... שמתקבלים בכל מקום" (רש"י שם). ודאי הפסיד בזה הרבה "עולם הבא". היה יכול להרויח הרבה "עולם הבא" אם היה עושה חסד לאברהם ולשרה ונותן להם את מערת המכפלה, ובגלל שלא עשה עמם חסד ודאי נחסר ממנו אותו "עולם הבא".

אבל לא את החסד הזה מציין הכתוב (כפי שפרשוהו חז"ל). הפסוק מציין חסד אחר לגמרי, לכאורה טפל וחסר חשיבות. חז"ל דורשים: "חסד יבאנו" - שחסרתו התורה וא"ו. איזה מין עונש הוא זה? מה אכפת לו לעפרון אם שמו נכתב בתורה עם ו' או בלי ו'? וכי הוא מרגיש בזה בכלל? התשובה היא, שאות נוספת בתורה איננה סתם עוד טיפת דיו של הסופר. בכל אות בתורה רמוזים תלי תלים של הלכות, ועולמות רוחניים רבים לאין מספר תלויים בה. וא"כ, כשנחסרה אות משמו של עפרון, הפסיד עפרון עולמות שלמים שהיו יכולים להיות תלויים בו, ועתה הם אינם תלויים בו. ולא רק אות הפסיד, אלא פרשה שלמה הפסיד! אילו היה עושה חסד עם אברהם ושרה, הרי כל הפרשה היתה נכתבת לזכותו, ונמצא שהיתה פרשה שלמה בתורה שמספרת על צדקותו ונדיבותו לבו של עפרון, שזכה לגמול חסד עם אברהם אבינו ושרה אמנו. אבל עפרון מעדיף כסף על פני עשיית חסד עם אברהם ושרה, ועל כן "זכה" במקום זה לפרשה שלמה שמעידה על רשעותו, שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה (רש"י שם).

עונש דומה לזה של עפרון מצינו גם אצל הנשיאים (נשיאי השבטים). הנשיאים היו אמנם צדיקים, מנהיגי כלל ישראל, ובכל זאת נענשו בעונש דומה לזה של עפרון. לאחר שהתורה מפרטת את כל מה שהביאו בני ישראל לנדבת המשכן - זהב, כסף, נחשת ושאר דברים - אומרת התורה: "וְהַנְּשִׂאִים הַבְּיָאוּ אֶת אֲבְנֵי הַשֹּׁהַם וְאֶת אֲבְנֵי הַמַּלְאִים... וְאֵת הַבְּשָׂם וְאֵת הַשֶּׁמֶן" (שמות לה, כו-כח). "וְהַנְּשִׂאִים" - חסר שני יודי"ן. למה? מבאר רש"י: "אמרו הנשיאים: יתנדבו צבור מה שמתנדבין, ומה שמחסירים - אנו משלימין אותו. כיון שהשלימו צבור את הכל... אמרו נשיאים: מה עלינו לעשות? הביאו את אבני השֹהַם וגו'... ולפי שנתעצלו מתחלה, נחסרה אות מְשָׁם" (רש"י שם). וצריך להבין: מה לא היה טוב במה שעשו הנשיאים? הרי כל אחד הביא למלאכת המשכן מה שלבו חפץ, ואם כן לכאורה באמת היה מקום לחשוש שמא יחסר משהו, והרבה יותר יעיל א"כ שבני ישראל יביאו תחילה כל מה שינדב לבם, ולבסוף ישלימו הנשיאים את מה שיחסר. מדוע א"כ אמרו חז"ל שהנשיאים "נתעצלו" בהבאת תרומתם למשכן? איזו עצלות היתה כאן?

נראה להסביר כך: מצד היעילות הגשמית, הנהגת הנשיאים היתה אכן יעילה וטובה. אבל מצד עשיית רצון ה' - לא זה מה שה' בִקֵּשׁ! ה' לא בִקֵּשׁ נדיב זהב או נדיב כסף או נדיב אבנים. ה' בִקֵּשׁ "נדיב לב" (שם, ה) ומצד זה, צריך כל אחד לרוץ מיד ולתרום מה שיכול, בלי לחוש שמא יווצרו חוסרים או עודפים כלשהם! אם יהיו כאלה, משה רבינו ימצא כבר דרך להסדרת יד ה' לא תקצר מלשלים את החסר. אבל כרגע מחפשים "נדיב לב", לא נדיב זהב או נדיב כסף. ועל כן, אם הנשיאים משהים את תרומתם עד שיתברר מה יחסר בסוף, הרי שחסר להם בנדיבות הלב, ועל כן נענשו בהסרת שני יודי"ם - "וְהַנְּשִׂאִים".

בשלב מאוחר יותר, בחנוכת המשכן - עליה קראנו בשבוע שעבר - תיקנו הנשיאים את מה שקלקלו, והזדרזו להביא קרבן לפני ישראל (עי' רש"י שמות לה, כז). ומידה טובה מרובה ממידת פורענות: כשנענשו - הפסידו שתי אותיות, וכשתיקנו - זכו לפרשה ארוכה בת אלפי אותיות! (במדבר ז, א-ט). שתיים עשרה פעם חוזרת התורה ומפרטת מה הביא כל נשיא ונשיא לחנוכת המשכן, למרות שקרבנם של כל הנשיאים היה זהה.

שאלו אותי באמת, בחנוכת המשכן כתוב: "וַיִּקְרְבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת הַנֶּחֱבֵת הַמְּזַבַּח בְּיוֹם הַמִּשָּׁח אֹתוֹ, וַיִּקְרְבוּ הַנְּשִׂאִים אֶת קַרְבָּנָם לִפְנֵי הַמְּזַבַּח" (שם, י). בפעם הראשונה בפסוק כתוב "הַנְּשִׂאִים" (עם י' אחרי הא' ולא לפניה), ובפעם השניה כתוב "הַנְּשִׂאִים" (עם י' לפני הא' ולא אחריה). מה הטעם לזה? חשבתי לומר, שאפשר ששני תיקונים נעשו כאן, וכל אחד נרמז ביו"ד אחרת. "הַנְּשִׂאִים" - רומז על התיקון שעשו הנשיאים ככלל, כקבוצה (שהרי האותיות "ים" מציינות את הרבים), ו"הַנְּשִׂאִים" רומז על התיקון הפרטי של נשיא ונשיא לעצמו (שהרי היו"ד משלימה כאן את המילה "נשיא" בלשון יחיד).

על כל פנים, עונש הוא לאדם אם חסרה בגללו אות בתורה, או אם נכתב בתורה לגנאי, ושכר גדול הוא לאדם להיות נזכר בתורה לשבח, כגון ראובן, שהתורה כתבה עליו: "למען הִצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לְהַשִּׁיבֵנו אֶל אֲבוֹנוֹ" (בראשית לו, כב), שהקב"ה פרסם בתורה שמטרתו לא היתה להשאיר את יוסף בבור, אלא להציל את יוסף מיד אחיו ולהחזיר אותו הביתה (עי' רש"י שם), זהו גופא שכר לראובן על מחשתו הטובה, מה שנכתב עליו כך בתורה, וכן דברים אחרים שכתובים בתורה לשבחם של צדיקים הם גופא שכר עבורם. על יתרו אמרו שנקרא כך על שם שִׁתָּר פרשה בתורה (עי' רש"י בפרשתנו י, כט), הלא היא פרשת מינוי השופטים (שמות יח, יג-כו), הרי שִׁתָּר פרשה בתורה הוא ענין חשוב שיכול לבוא לידי בטוי בעצם שמו של האדם. ובלבד שהפרשה היא לשבח. ואולם אם היא של גנאי, הרי שלהפך, זהו עונש נורא לאדם, להחזיק לגנאי לנצח נצחים בתורת הנצח. ואם כן יש לומר, שזוהי גופא הפורענות שבפסוק "ויסעו מהר ה'", מה שצויינו בו ישראל לגנאי.

מה התועלת "להפסיק בין פורענות לפורענות"?

כפי שהזכרנו, כדי להפסיק בין פורענות זו לפורענות של "ויהי העם כְּמִתְאַנְּנִים", כתבה התורה את פרשת "ויהי בְּנִסְעֵךְ" בין שתי הפורענויות הללו, כדי להפסיק ביניהן.

ויש לשאול: לשם מה נחוצה ההפרדה הזו? איזו תועלת יש בה?

נראה לבאר כך: הרי כלפי חוץ, מי שאינו יודע שבלבם של ישראל היתה בחינה של "תינוק הבורח מבית הספר", היה אפשר לחשוב שישאל נוסעים במהירות מהר סיני כדי להגיע לארץ ישראל. אמנם הקב"ה ידע מה שבלבם, אבל כלפי חוץ נראה כאילו אהבת ארץ ישראל יש כאן. אפשר להבין שהפרשה הזאת היא שבח לישראל, נוסעים מִהָרַץ לַאֲרֶץ יִשְׂרָאֵל. מצד שני, גם הטענה של "ויהי העם פְּמִתְאֲנָנִים" לכשעצמה אינה חזקה כל כך. הולכים שלשה ימים רצופים במהירות, זוהי באמת סיבה טובה להתעייף. נכון, זה לא כ"כ בסדר להתלונן כפי שהתלוננו (ע"י רש"י יא, א ד"ה רע באוני ה'), אבל התביעה על כך אינה חזקה כל כך.

ואולם מצירוף שתי הפרשיות יחד, עולה תביעה חזקה. אם באמת אתה נוסע מהר סיני כי אתה כל כך שואף לארץ ישראל, מה אתה מתלונן על עיפות? תלונה זו מוכיחה, שהנסיעה המהירה שלך אינה בגלל חיבת הארץ. אם היית נוסע בגלל חיבת הארץ, היית אומר: אדרבא, שה' "יריץ" אותנו עוד יותר מהר, ובלבד שנגיע כבר לארץ ישראל. אבל אם כל הנסיעה היא רק כדי לברוח מהר סיני, הרי שברגע שנסעת מהר סיני והגעת כבר לתחנה הבאה, כבר לא דחוף יותר לנסוע, ואפשר כבר להתלונן שלא רוצים למהר. אפשר לחנות כאן, אין מה למהר.

ועל כן, כדי למעט בגנותם של ישראל, נכתבה פרשת "ויהי בנסע" בין שתי הפורענויות, כדי שהגנאי לא יהיה ניכר ובלוט כל כך מן הכתוב. שהרי כפי שהסברנו, עיקר הגנאי עולה מצירוף שתי הפרשיות יחד, ועל כן הפריד הקב"ה בין שתי הפרשות, כדי למעט בגנותם של ישראל, שלא תבלוט כל כך הסתירה בין ההליכה המהירה מסיני לבין פרשת המתאוננים.

מהו דין ומהו חשבון?

בכלל, ראוי לאדם להזהר שלא תהיה סתירה במעשיו. המשנה אומרת: "דע... לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון" (אבות פ"ג מ"א). מהו "דין" ומהו "חשבון"? שני פירושים יש בזה מהגר"א. פירוש אחד הוא זה (מובא ב"קול אליהו"): דין הוא על עצם העבירה, וחשבון הוא על מצוות שיכולתי לעשות באותו זמן ולא עשיתי, או תורה שיכולתי ללמוד באותו זמן ולא למדתי. כי בשלמא כשאדם מבטל תורה בגלל שפסק בשינה, או באכילה, או בפרנסה, אין באים אליו בתביעה על מצוות שלא עשה באותו זמן, שהרי כך נברא האדם, הוא מוכרח לישון, לאכול, ולעסוק לפרנסתו. אבל לעשות עבירות הרי איננו מוכרח, ועל כן כשעושה עבירות יתבעו ממנו גם על התורה שביטל בזמן שהיה עסוק בעבירה. זהו ה"חשבון".

אבל יש גם פירוש אחר שאומרים בשם הגר"א, והוא הנוגע לענינו. לפי פירוש זה, "דין" הוא מצד עצם הדבר, מה הדין כפי ההלכה, האם נהגת כדין או לא, כגון: האם קנית לולב כשר או קנית לולב פסול, ו"חשבון" הוא - איך מתאים המעשה הנידון עם שאר המעשים שלך. למשל: אדם קמצן, שלכל דבר מוציא את כספו בקושי רב, אזי אם גם לארבעת המינים או לתפילין לא קנה את המהודר ביותר, הרי שזהו הטבע שלו, ואין לדון אותו על זה כל כך. אבל אדם שהוא בזבזן מטבעו, ורק כשמגיע לקנות לולב הוא מקמץ בממונו, איתו יש כבר "חשבון": הרי על דברים אחרים פזרת כסף רב, וא"כ למה דווקא בנוגע ללולב ולתפילין לא נהגת באותה פזרנות? הרי זה לא מתאים עם המעשים שלך עצמך! כמו כן, מי ש"בזבזן" בזמן, לכל שטות יש לו זמן, רק ללמוד תורה אין לו זמן, גם איתו יש "חשבון". לא רק "דין" על עצם ביטול התורה, אלא גם "חשבון", איך זה שלכל יש לו זמן, ורק ללימוד תורה אין לו זמן... זהו ה"חשבון". אדם צריך אפוא להזהר שלא תהיה סתירה במעשיו, שלא להוסיף לעצמו "חשבון" חוץ מן ה"דין".

לבן הארמי, יש הרבה מה לומר לגנותו. הוא מרמה את יעקב בנישואיו לבנותיו, מרמה בעניני ממונות, חשוד על שפיכות דמים (רצה להרוג גם את אליעזר וגם את יעקב ובניו), וכידוע, היה גם עובד עבודה זרה (ע"י רש"י בראשית לא, יט). ובכל זאת, יש לכאורה גם נקודה אחת חיובית אצל לבן - כבוד לאלוקות. כשנדמה לו ללבן שיעקב גנב את התרפים, הוא רודף אחריו וזועק: "למה גנבת את אלהי" (שם, ל). אמנם עבודה זרה היא עבירה חמורה מאד, מן העבירות שצריך ליהרג ולא לעבור עליהן, ובכל זאת יש גם צד חיובי בכך שאדם מכבד אלהות, ולו פסולה ואסורה. ניתן לראות מכך, שישנה באדם זה הערכה ונטייה לרוחניות, וצעדיו אינם מונחים משקולים גשמיים בלבד. ואולם התורה מגלה לנו שגם מידה זו לא היתה ללבן. לבן עצמו סותר אותה. כשלבן מזמין את אליעזר לביתו (לאחר שנוכח לראות שיש ברשותו נזמים וטבעות יקרים), אומר לבן לאליעזר: "למה תַעֲמִד בחוץ, ואנכי פְּנִיתִי הבית" (שם כד, לא) - פיניתי מעבודה זרה (רש"י שם). אין תרפים אצלי בבית, הבית שלי הוא "גלאט כשר" ואתה יכול להתארח בו. מה קרה כאן? כיצד סילק לבן מביתו את התרפים החשובים לו כ"כ, שכ"כ טרח אח"כ לחפש אותם ולהשיבם אליו? התשובה היא, שבראש סולם הערכים של לבן לא עומדת האמונה (ולו אמונת ההבל שלו), אלא הכסף! כסף חשוב בעיני לבן יותר מן התרפים. ולכן, כאשר אמונתו מתנגשת עם הערך של "כסף" - הכסף קודם לה, והוא מוכן אז לזרוק את אלהיו מן הבית כדי להכניס אליו במקומו אדם עשיר. זו הסתירה של לבן. חוץ ממה שאסור לעבוד עבודה זרה, והאלהים שלו הם הבל מתחילה ועד סוף, אבל גם לפי טעותו, שהוא כן מחשיב את העבודה זרה שלו, את הכסף הוא מחשיב יותר. ברגע שיש נזמים וטבעות - אין אלוהים. זורקים אותם החוצה...

דוגמאות מעשיות ל"חשבון"

היום יש מפלגה שמרחמת מאד על ה"דבר אחר". יש הצעת חוק כעת, שצריך לטפל טוב בכלבים ובחתולים וגם ב"דבר אחר". אבל אותה מפלגה עצמה - על זקנים ומשפחות מרובות ילדים אינה מרחמת. להם אפשר לקצץ את התקציבים והסיוע. על זה הם עתידים לתת חשבון. לא רק דין, גם חשבון. אם על "דבר אחר" רחמת, איך לא רחמת גם על בני אדם?

אצלנו בישיבות ג"כ יש תביעה גדולה. מי שנפטר מללכת לצבא בגלל שתורתו אומנותו, או נפטר משרות מלא ומשתתף ב"הסדר" - איך יתכן שיבטל תורה? אם אתה כל כך מבין שתורה מגנא ומצלא, שלימוד התורה מגן על עם ישראל, ובגלל זה יותר חשוב לשבת בישיבה מאשר לשרת בצבא שרות מלא, איך אתה מבטל תורה בשביל שטויות? בשלמא יהודי אחר שמבטל תורה - מבטל תורה (וגם זה חמור). אבל יהודי שלוקח לעצמו זכויות, לצמצם לעצמו את השירות הצבאי או להפטר ממנו לגמרי מפני שהוא מבין שתורה מגנא ומצלא, שהגנת עם ישראל האמיתית היא בלימוד התורה, ממילא התביעה על ביטול התורה שלו ח"ו היא יותר גדולה. יש אצלו "חשבון", לא רק "דין". וגם אם כבר לומד, חושבני שהתביעה אצלו היא שילמד בגדלות, לא להיות סתם בן ישיבה, אלא להשתדל להיות מגדולי ישראל, מאלה שמעמידים תלמידים הרבה, לא להסתפק בזה שיודע ב"ה כמה דפי גמרא וכמה דיבורים בתוספות. זה באמת יפה מאד, ואם יודע גם כמה סעיפים במשנה ברורה הרי עוד יותר טוב, וגם ב"חפץ חיים" זה חשוב, אבל להשתדל להיות מגדולי ישראל, מאלה שמעמידים תלמידים הרבה. הגר"א ישב בחדר צר ולמד, ועד היום אנו לומדים את תורתו וחיים מפיו, מהתורה שכתב. וכן שאר גדולי ישראל, כל אחד ישב בפניו, אבל אנו חיים מפיהם, מפי רש"י, מפי תוספות, מפי המהרש"א, ומפי שאר גדולי עולם. כולם העמידו תלמידים לדורות. צריך להשתדל שגם אנו נהיה כמותם.

חז"ל הרי אמרו, שאדם צריך לומר: "מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי, אברהם יצחק ויעקב" (תדא"ר פכ"ה). איך אפשר לבקש בקשה כזו? וכי יש איזשהו סכוי שאהיה כאברהם יצחק ויעקב?! אלא שהשאיפה צריכה להיות, להשתדל להיות כמה שיותר גדול, לא להסתפק בקטנות. אם תהיה לי שאיפה להיות כאברהם יצחק ויעקב, אולי אזכה להיות כהחפץ חיים. אבל אם אין לי גם השאיפה הזאת, אז ודאי שלא אהיה שום דבר. אם יושבים בישיבה ומבינים שתורה מגנא ומצלא, צריכים גם להשתדל להיות גדול בתורה עד כמה שאפשר, להבין את הסוגיה לעומק, ולדעת כמה שיותר דפי גמרא, ובעיקר בעמקות ובידיעת הסברות, שזהו עיקר הלימוד שצריך להיות בישיבה.

לפעמים שואלים אותי, האם מותר לרמות בענייני מיסים וכד'. אם מי ששואל כך הוא מאלה שאינם מכירים בסמכויות המדינה, סובר שפעולותיהן של רשויות המדינה אינן אלא עוול וגזל וכו', אפשר עוד להבין את שאלתו של האדם הזה. אולי הוא צודק ואולי לא, אבל לשיטתו הוא בסדר. אבל מי שסובר שהמדינה היא קדש קדשים, אומר הלל בה' באייר וכו' ובכל זאת מעלים מס וכיו"ב, עליו הרי תהיה טענה גדולה. אם אתה חושב שהמדינה היא דבר כל כך טוב, למה לא כבדת את חוקיה? איך אתה מרמה כשזה מגיע למס הכנסה או למס אחר? עליו יהיה "חשבון", לא רק "דין".

יש אנשים שמדברים על הצורך ב"אהבת חנינם". זה יפה מאד, אם כי אינני יודע בדיוק מה פירוש "אהבת חנינם". אם אוהבים יהודי שעושה מצוות, זו אינה אהבת חנינם. אבל טוב, דוגלים בסיסמה של "אהבת חנינם". אבל יש כאלה ש"אהבת חנינם" אצלם כוללת רק את החילונים, את החרדים היא אינה כוללת. אותם אין צורך לאהוב. זה כבר נגד החשבון! אהבת חנינם לאלה שאינם שומרי תורה, וחוסר אהבה לאלה שכן שומרי תורה, זה בניגוד לחשבון. זוהי סתירה! ראיתי פעם, בזמן הסכם אוסלו או הסכם אחר, משהו תלה כאן מודעה על תפילת יום כיפור קטן ב"זכרון משה" לרגל המצב. הוסיף משהו בכתב ידו למטה, שצריך שתהיה אהבת חנינם לאנשים האלה. ושואל אני: זו אהבת חנינם?! הרי צריך להכיר להם טובה שהם מתפללים בעד עם ישראל ובעד ארץ ישראל. זה נקרא שכר, לא חנינם. אהבת חנינם צריך אולי לאלה שלא מתפללים ולא עושים מצוות. לאלה, אם צריך בכלל לאהוב אותם, אז האהבה אהבת חנינם. אבל לאלה שלומדים תורה ומתפללים ועושים מצוות, אולי בזכותם אנו נחתמים לחיים ביוה"כ, וא"כ מה שייך כאן אהבת חנינם?! זהו סילוף נורא. החשבון הזה איננו חשבון. צריך לדעת לעשות חשבון, שלא תהיה סתירה במה שאנו עושים!

הגמרא אומרת על הפסוק "וּשְׁם דֶרֶךְ אֶרְאָנוּ בְּיַשַׁע אֱלֹקִים" (תהלים נ, כג), אל תקרי "וּשְׁם דֶרֶךְ" אלא "וּשְׁם דֶרֶךְ" (מ"ק ה, א), שאדם צריך לְשׁוֹם את דרכיו (מלשון שומא וחשבון). מה נקרא "וּשְׁם דֶרֶךְ"? אומרת הגמרא דוגמא, שהיה תלמיד שכל השנה היה מקשה לרבו קושיות, אבל לפני החגים, שאז היה נאסף קהל גדול לשמוע את דרשת הרב, אז לא היה מקשה לרבו קושיות. למה? שמא הרב לא ידע לתרץ ויתבייש מול הקהל הרב. וזהו דוגמא ל"שם דרך". כך צריך לעשות החשבון, מתי כן לשאול קושיה ומתי לא לשאול קושיה. לשאוף ללמוד ולהבין כמה שיותר, אבל מצד שני לחשוב גם על כבוד הרב, מתי אסור לשאול את הרב קושיה. זהו חשבון שצריך לעשות.

חשבת, אולי אפשר להסביר בזה את יצחק אבינו. יצחק אבינו שואל את אביו ביום השלישי: "הנה האש והעצים, ואיה השעה לעולה?" למה לא שאל את השאלה הזאת ביום הראשון? חשבת, אולי יצחק אבינו לא רוצה לשאול קושיות על אביו כל זמן שישמעאל ואליעזר נמצאים ושומעים את הדברים. רק ביום השלישי, אחרי שישמעאל ואליעזר נותרים מאחור עם החמור ואברהם ויצחק הולכים הלאה לבדם, עכשיו אפשר לשאול את אבא קושיות. אבל בפני ישמעאל ואליעזר לא רוצה לשאול את אבא קושיות. למרות שיצחק מתאר לעצמו שודאי לאביו תירוץ טוב, ובאמת היה לאברהם תירוץ טוב, בכל זאת יצחק אינו מקשה קושיות על אביו בפני ישמעאל ואליעזר. אולי זו דוגמא ל"שם אורחותיו".

צריך תמיד לעשות חשבון. אפשר שהמעשים יהיו שונים מפעם לפעם, אבל צריך לדעת לעשות חשבון, שהמעשים השונים יהיו מתאימים, בלא סתירה ביניהם. מי שעושה כך את החשבון, ושם אורחותיו בדרך זו, עליו הכתוב אומר "ושם דרך - אֲרָאנוּ בְּיַשַׁע אֱלֹקִים", במהרה בימינו, אמן.